

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД
Философски факултет
Катедра „Психология“**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна и
научна степен „Доктор“ на тема:**

Личностни качества на съвременния учител

**Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни
науки, Професионално направление: 3.2 Психология; по
Възрастова и педагогическа психология**

Докторант: Панайота Бизпу

Научен ръководител: Доц. д-р Мария Мутафова

Благоевград, 2019

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на катедра «Психология» към Философски факултет, на ЮЗУ «Неофит Рилски», Благоевград, с Протокол № от 2019 година

Съдържателно дисертацията включва: увод, пет глави, заключение, приноси и приложения. Текстът е в обем от 137 страници и включва 21 таблици и 26 фигури. Цитираната литература обхваща 105 заглавия на български и английски език.

Защитата на дисертацията ще се проведе на... ..2019 година от... ч. в зала, Първи корпус на ЮЗУ "Неофит Рилски" - Благоевград, на открито заседание на научно жури.

Материалите по защитата са достъпни в секретариата на катедра „Психология“, на третия етаж, Първи корпус на Югозападен университет „Неофит Рилски“ - Благоевград

Въведение

Образованието се състои от три измерения: морално-културно, научно-технологично и социално-икономическо. Но за да бъдат ефективни тези три измерения, е необходимо да са в синхрон с няколко принципа (Trilianos, 2001):

- признаване на съответствие между общото образование и професионалното обучение и гарантиране на тяхното качество;
- сътрудничество между образователните институции в икономическия и продуктивен социален свят;
- осигуряване на равни възможности за образование и обучение за всички групи от населението;
- информирание на гражданите по въпросите на образованието, като същевременно се насърчава сътрудничеството между хората в обществото.

Първият човек, който е призван да отговори на тези нови социални и образователни потребности е учителят. Самият образователен процес е многомерен и многолик. Новите социални и икономически данни, както и самият състав на съвременното общество (мултикултуралност), налагат една нова роля на учителя. Качеството на тази роля гарантира и качеството на образователната работа и съответно качеството на човешките отношения в обществото (Andreadakis, 2004).

Самият образователен процес има следните основни функции:

- а) Обучение, предаване на знания и умения;
- б) Социализация, предаване на система от социални, икономически и културни ценности или социална интеграция на нейните членове;
- в) Избор, разпределение на ролите в училищната среда, тъй като чрез академичните знания учениците се свързват с пазара на труда, което се отразява на техния социален и икономически напредък впоследствие.

По-конкретно, как тези три функции (преподаване, социализация, избор) ще бъдат постигнати ефективно, зависи

от личността на учителите (техните физически, духовни, умствени и социални характеристики). Училището, като вторият социализиращ фактор, след семейството и преди широката социална среда, упражнява систематично влияние върху конфигурирането на когнитивните и емоционални аспекти в личността на детето (Ayers, Clark & Murray, 2000). Процесът на социализация играе доминираща роля в училище, предаването на знания, ценности и идеи формират не само общочовешки нагласи, но също така отреждат и социални роли (Nova, 1998).

Основните образователни цели, които учителите си поставят постигнат чрез организацията на училищния живот и включват: (Kanakis, 2001):

- придобиване на полезни знания;
- придобиване на основни умения за адаптиране към училищна, социална, икономическа и културна среда;
- придобиване на умения за екипно и самостоятелно обучение;
- придобиване на социални умения.

Освен това училището осигурява (Pigiaki, 2002):

- професионално обучение на учители;
- оценка за образователната работа;
- организация на учебния процес;
- материална и техническа инфраструктура и учебни помагала;
- оценяването на учениците.

Ключов фактор за постигане на образователните цели на училището е самият учител, чрез своята личност и обучението си, според Stamelos (2001)

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТ

Теоретичната част започва с част **1.1. „Общи принципи на образованието“**. В нея се поставя акцент върху целта на образователният процес. Той трябва да насърчава ценностите на демокрацията, да зачита правата на човека, мира и свободата. Образованието е насочено към всестранно развитие на личността на ученика и успешната му социална интеграция, чрез споделяне на общи ценности и средства за развитие на когнитивни, емоционални и психомоторни умения и компетенции (Bandura, 1997). Така ученикът става способен успешно да се сблъсква с проблеми, да формира мнение и да действа като отговорен и активен гражданин в постоянно променящата се и взискателна социална среда.

1.1.1. Предоставяне на общообразователно обучение, включва разкриване на неговата цел, свързана с постигне на баланс между социалното и технологично обучение, за да се гарантира хармоничното физическо, интелектуално, морално, естетическо и емоционално развитие на учениците. (Blank & de las Alas, 2009; Athanasoula - Reppa, 1998). Освен това, предвид бързото развитие на технологиите и нарастващата им употреба в личното поле и на работното място, образованието е призвано да създаде условия, които да позволят на всеки ученик да разбере ролята на новите технологии, така че да може да ги използва ефективно, но също така и непрекъснато да подобрява възможността за достъп до тях. (Thody et al, 2000).

1.1.2. Развитие на уменията и интересите на студентите, разглежда образованието чрез широк спектър от теми и подкрепа за активен / участващ подход към знанието, така че да се гарантира база от знания, които да помогнат на всеки

ученик да посрещне нуждите от знания. (Blank & de las Alas, 2009). Училището трябва да даде възможност на учениците да се учат главно „как да учат“, за да развият активност и креативност в знанието (Botsas, 2007), както и да научи ученика "как това да го прави" (Butler, 2007). В съвременното общество се появяват редица различни варианти, във всички области на човешката дейност, като нови работни места, нови индустрии в науката и технологиите, нови тенденции в изкуството, нови начини за прекарване на свободното време. Съвременната ефективна образователна система функционира по начин, по който се благоприятстват интересите на всеки ученик и се насърчават техните склонности. В този процес ключов елемент е подходящото адаптиране на нови методологични подходи за учене. (Klein, 2009; Carrington & Robinson, 2006).

1.1.3. Осигуряване на равни възможности за всички студенти, предлага идеята за предоставяне на равни възможности за учене като основен принцип на демократичното общество в който образователната система играе важна роля за смекчаване на социалните неравенства. Равенството в образованието се гарантират за всички ученици особено за тези, принадлежащи към малцинства, както и за ученици с увреждания или специални образователни потребности, за да ги защити от социално изключване и безработица (Catts & Kamhi, 2004).).

Част 1.1.4. Укрепване на културната и езикова идентичност в рамките на мултикултурно общество“ разглежда минимизирането на разстоянията и икономическата глобализация чрез предложения за нови комуникационни възможности и обмен на културни блага, които поставят хората в мултикултурна среда (Bogler & Somech, 2004). Република

Гърция, като пълноправен и равноправен член на Европейския съюз, насърчава развитието на учениците, във всички области, чрез взаимно разбирателство и сътрудничество с другите европейски страни. Освен това съставът на гръцкото общество постоянно се променя и обогатява с хора и общности от различен езиков и културен произход, което води до засилване на културното многообразие. Тази реалност изисква всеки гражданин да приеме и уважава културното многообразие на своите съграждани, така че всеки да може да живее в хармония със средата на културно, етническо и езиково многообразие (Garet, et al, 2001). Тази ситуация изисква развитие на социални и комуникационни умения, сътрудничество и участие на всички в съвременното социално развитие.

1.1.5. Осъзнаването от опазване на природната среда, включва обосноваване на идеята за подобряване на условията на околната среда за да се поддържа устойчивостта на планетата, социалните нужди изискващи формиране на нагласи и поведение, които не застрашават изчерпването на природните ресурси, предназначени да задоволят нуждите на бъдещите поколения. Устойчивото развитие е безспорно предложение за осигуряване на просперитет в целия свят чрез защита и запазване на екологичния баланс (Henson, 2001). Това изисква адекватно образование, което трябва да насочи вниманието на учениците към въпроса за правилното управление на природните ресурси, за да се защити природната среда от неконтролирана глобализация (Henson, 2001).

1.1.6. Използването на нова информация и комуникационни технологии. Предлага се разбирането за това, че новите информационни и комуникационни технологии могат да бъдат ценни инструменти за придобиване на знания от учениците, насърчаване на индивидуализирано обучение и осигуряване на

учене през целия живот. Въвеждането и използването им в образователната практика се извършва в педагогически условия, които осигуряват хуманността в образованието (Ден, 2005).

1.1.7. Физическо, психическо и социално развитие, като част поставя акцент върху постоянно променящото се в среда на физическо, умствено и социално развитие на индивида и пътя към самосъзнанието изисква непрекъснато социално взаимодействие. Ролята на социалната среда в индивидуалната конфигурация става по-критична във времена на бърза промяна. Следователно знанията, уменията и отношението на дадено лице, които са свързани с поддържането и развитието на физическото и психическото здраве, трябва да бъдат ключов компонент от образованието, което всеки ученик получава, за да може по-късно, като възрастен, да бъде отговорен за качеството на собствения им живот, както и благополучието на обществото (Garet, et al, 2001; Elliott & Place, 1998).

1.1.8. Права на човека, световен мир и човешко достойнство.

Училището е примерът за прилагане на принципите на правата на човека, като зачитане значимостта на всеки човек, гарантиране достойнството му, свобода от всякакви форми на дискриминация, свобода на мислене и изразяване, участие и сътрудничество. Образователният процес, в целия си спектър, гарантира „най-доброто в интерес на детето“ (Henson, 2001; Elliot et al, 2005).

1.2. Фактори, влияещи върху поведението на учителите в класната стая е втората пунктуационна част от теоретичния анализ и включва:

1.2.1. Социално взаимодействие в класната стая.

По характера на своята роля учителя винаги е отделен от социалната група на учениците в класната стая. Това разделение не е крайно, ако учителят желае ефективно да работи с тях. (Hoffman, 2002).

1.2.2. Емоционална зрялост на учителя

Важно качество на успешния учител е емоционалната му зрялост, която се свързва с това той да избягва да участва в конфликти и несъстоятелни спорове с учениците, поотделно или в групи (Garet, et al, 2001).

1.2.3. Нагласи на учителя

Способността за компромиси е важен атрибут на успешния учител. Изследванията още от 80 години показват, че учителите, които са по-доволни от кариерата си и които постигат по-добър професионален напредък, са в състояние да поставят училището над себе си, те свеждат до минимум своите конфликти с колеги, за да накарат учениците да се чувстват сигурни и уверени. За разлика от тях, неуспешните учители са по-самонадеяни, самостоятелни, подозрителни и агресивни, те не са способни да правят компромиси в интерес на околните. (Hansen, 1988).

1.2.4. Стил на учителя

Важен аспект от личността на учителя е „стилът му на преподаване“. Учителите, които следват стандартните методи на преподаване, наблюдават на преподавания курс и смятат, че задачата на учителя е да даде на децата основни знания. Учителите, използващи неформални методи на преподаване, стимулират самите ученици и вярват, че задачата на учителя е да идентифицира нуждите на всеки ученик и да му предложи

подходящи обучителни преживявания (Crockett, Chen, & Zilimu, 2009; Goleman, 1997).

1.2.5. Контрол и управление на класа

Проблемите с контрола и управлението на класната стая обикновено произтичат не от отделни хора, а от класа като цяло. Дори и най-организиранят и активен клас може понякога да създава проблеми или да иска смяна на учител, за да види докъде се разпростират възможностите на учениците, докъде могат да не приемат или да се уморят от методите на преподаване на конкретен учител. Най-добрият начин учителят да реши подобни проблеми е да „постави“ основни правила, отнасящи се до по-голямата част от условията за пребиваване в класната стая (Hoffman, 2002; Kambouridis, 2002; Kapsalis, 1996)

1.2.6. Връзка между учителите и учениците

Между учителите и учениците се развива силна емоционална връзка. Учениците проектират върху своите учители чувствата и нагласите си, подобни на тези, които имат към родителите си. За децата понякога връзката им със съучениците и учителя е утеха и облекчение от потенциалните семейни и лични проблеми (Hardre & Sullivan, 2008). Учениците търсят подкрепа от учителите благодарение на престижа, който те имат. Възможностите за подкрепа и намеса на учителите се изразяват чрез поглед, движение, което може да е направено целенасочено или несъзнавано, но това означава много за детето (Cave & Mulloy, 2010). При реализиран „положителен трансфер“, свързан с прехвърляне на положителни емоции към учителя (любов, възхищение), той отговаря със собствения си образ, свързан с положителното оценяване от учениците. (Manos et al, 2003).

1.2.7. Ролята на емоцията

В процеса на обучение, който е основна цел на образованието, ключова роля играе емоцията. Любопитството и желанието на учениците да разбират света, другите хора или желанието за опознаване на себе си са мотив с емоционална изразеност. Емоционалните експресии са решаващи за преживяване на ученето и спомагат за формирането на характера. Мотивацията, свързана с обучението и познанието, подсилва емоционалните функции и се постига главно чрез а връзката между учителя и ученика (Mprouzos, 1999)

1.2.8. Учителят като консултант

Съвременният учител не е само източник на знания. За да бъде педагогически адекватен, той трябва в процеса на обучението си да усвои основните елементи на педагогическото и психологично консултиране. Никакво педагогическо обучение не е възможно да даде резултати, ако не е свързано с изучаване на човешката личност, в частност детската и възможностите да и се повлияе. (Crockett, Chen, & Zilimu, 2009)

1.2.9. Концепция за педагога - консултант

Учителят, като родителя, не предлага готови знания и информация, той преди всичко обучава децата как да разбират и осмислят информацията за себе си, природата, явленията и най-вече ги подготвя за живота. В тази си роля е наясно с факта, че е много важно ученикът да влезе в здравословна и функционална връзка с него, така че да му послужи като модел за подражание в бъдещите междуличностни и социално - професионални отношения. (Fortino et al, 2002).

1.2.10. Интерес и присъща мотивация

Тази част поставя акцент върху самоефективността и контрола на учениците. Те са ефективни в час, ако наистина се интересуват от предаваната информация. Интересът и присъщата мотивация стимулират участието на всеки човек в дадена дейност, без той да очаква позитиви от това. Интересът и присъщата мотивация са най-добрият начин за осигуряване на ефективно присъствие в класа и активно участие на учениците по време на час. Ползите от използването им са многобройни (Hidi, 1990; Mishna, 2003)

1.3. Модерният учител

Според данните от изследванията ефективните учители са известни със способността си да създават положителен емоционален климат в класната стая и да бъдат подготвени, организирани и ясни в процеса на преподаване. По отношение на мотивите, които ги стимулират са интереса към ученето на своите ученици, докато по отношение на поведението им, те са описани като „ентузиазирани“ (Moore, 2008). Относно участието на учениците в учебния процес, ефективните учители се отличават с това, че стимулират мотивация на учениците и ги включват в учебната дейност чрез дискусии с интерактивни въпроси. В областта на регламентите и оценките те мотивират учениците да оценяват обективно и създават справедливи правила на взаимодействие. В когнитивно-емоционалната област самоусъвършенстването, на учениците, е основна цел на тяхното преподаване (Cave & Mulloy, 2010).

1.3.1. Ролята на учителя

В историята на образованието, по отношение на характеристиките на учителя и неговата личност, са изразени различни теоретични идеи, които имат за начало педагогическите, философските и религиозните учения на

онова време. Според тези подходи учителят е значимата личност, отличаваща се с педагогически умения и любов към своите ученици (Cave & Mulloy, 2010). В същото време той е носител на мъдрост и знания и ги предлага на учениците си, в синхрон с човешките ценности. В традиционното училище, което се характеризира с авторитаризъм, учителят има ролята на предавател на знания и ценности, които определят позицията му на всезнаещ, доминиращ енциклопедист. (Paras, 1994).

1.3.2. Уменията на добрия учител

Сред множеството професионални и личностни умения се отличават компетенции, основаващи се на: академична способност, години преподавателски опит, използване на методи на преподаване, свързани с дълбоко познаване поведението на учениците в класната стая.

1.3.3. Ефективността на съвременния учител

В съвременния образователен контекст учителят съчетава множество качества като: възпитател, лидер, организатор, фасилитатор, изследовател, приятел, реформатор, тъй като образованието е социално преживяване, чрез което децата учат за себе си, развиват междуличностни умения и придобиват основни теоретични знания и умения.(Gouvras, Kyridis, Mavrikaki, 2001).

1.3.4. Характеристиките на успешното преподаване

За да могат учителите да прилагат ефективни начини на преподаване в среда с културно многообразие, те предефинират своята роля в процеса на обучение, както на индивидуално, така и колективно ниво. Съвременните училища са не само учебни институции, те отговорят

ефективно на мисията си да се адаптират към променящите се демографски и социални условия в света.(Urduan & Schoenfelder, 2006).

1.3.5. Творческият учител

Креативността е особен вид мислене, който включва оригиналност и гъвкавост при създаването на нещо ново. За учителя тя е много значима, защото той притежава способността да „произвежда“ няколко възможни решения на проблеми, които нямат еднозначен отговор. (Turner, 2008).

1.4. Педагогически практики

В тази част след предимствата и ролята на учителя, се разглеждат идеи за преподавателската практика, свързани с това как учителят да я възприеме, за да подобри отношението си към своите ученици.

1.4.1. Цели на учителите

Целите на учителите са необходими не само за проектиране и оформяне на учебния процес, но и за постигане на националните образователни цели. Поставянето на ясни цели е гарант за избягване на неправилни тълкувания или използване на грешни подходи в обучението на учениците. (Matsagouras, 1999). Най-често целите могат да бъдат разделени на три групи: а) когнитивни, б) емоционални и в) психомоторни (Thody et al, 2000).

1.4.2. Методологични подходи

Методическите подходи се отнасят към дейностите на учителя и определят как трябва да се преподава даден предмет, за да се постигнат целите на учебната програма. Препоръчителните стратегии за преподаване, които

съвременният учител използва, се прилагат индивидуално или в комбинация. Те включват (Matsagouras, 1999): а) изследване и откриване; б) наблюдение на околната среда (естествени посещения или чрез технически средства); в) демонстрации с помощта на подходящи учебни помагала; г) дискусия; д) пряко преподаване, изнасяне на информация; е) работа в екип. Предложените стратегии, за преподаване, се прилагат в съответствие с потребностите на учителя както самостоятелно, така и в комбинация. Те зависят от учебното съдържание, потребностите на учениците и обстоятелствата в училището, свързани със техническите или организационни средства, които са на разположение (Matsagouras, 1999)

1.4.3. Управление на класа

В рамките на професионалните си компетенции, учителят разполага с техники за приобщаване и управление на своите ученици, за да дефинира техните познавателни способности и поведение. Той използва техники за безпроблемно управление процеса на търсене на нови знания, по-добро представяне на тези знания на учениците и ефективно управление на речта, движенията и усилията му за това. (Brown et al, 2000).

1.4.4. Техники за управление на класа

С развитието на новите подходи в образованието традиционната роля на учителя се променя. Така злоупотребата с власт, от страна на учителя, се ограничава от ефективното самоуправление на класа от активните ученици. Учителят, внимателно избягва класическия „дидактически“ стил с използване на монолог, той учи учениците да възприемат и съпреживеят голяма част от обучението си, да организират самостоятелно работата си, да бъдат критични, да бъдат

креативни и активни участници в учебния процес.(Kogkouli, 1994).

1.4.5. Взаимодействие с учениците и факторите, които влияят върху него

Интерактивното обучение включва езикови и психо-социални аспекти и се основава на отношенията между учителя и учениците и между самите ученици. Положителното взаимодействие между тях е съществен елемент от ефекта на преподаването. (Brown et al., 2000).

1.4.6. Невербално взаимодействие между учител и ученик

При интерактивното обучение невербалната комуникация между учителя и неговите ученици е от много голямо значение. Позициите на тялото и гласът на учителя и учениците, са важни елементи на процеса на общуване и последващите положителни ефекти от него (Brown et al., 2000).

1.4.7. Реакции на учителя към успеха и неуспеха на учениците

Всички ученици се страхуват от провал. Учителят е този, който обяснява, че грешките не са знак за провал, а съществена част от обучението. Те са естествена и ценна част от процеса на обучение, при условие че учениците се учат от тях и това им помага (Brown et al., 2000).

1.4.8. Оценяване на учениците

Учителят гарантира, че оценката, която е поставена на ученика, се характеризира с прозрачност, надеждност, обективност и валидност. Тя съответства на целите и критериите за оценяване, които са ясни и обявени предварително на студентите. Същото важи и за резултатите

от оценяването, които се използват в полза на учениците. Актуалното оценяване се отнася до тяхното моментно представяне и постигнатия напредък във връзка с предходното. (Matsagouras, 1999).

1.5. Възгледи за качествата на съвременния учител. В тази точка се поставя идеята за влиянието на страничните фактори върху успеха на учениците в училище. Той е решаващо повлиян от взаимодействието на много параметри, като размер на класа и училището, уменията на учителите, учебната програма и материалите, оборудването с които училището, като социална институция, разполага (Darling-Haimmond, 1997).

1.6. Характеристики на съвременния учител

В съвременното образование учителят съчетава много роли и личностни качества. Той е едновременно възпитател, лидер, организатор, фасилитатор, изследовател, приятел и реформатор, тъй като образованието е социално преживяване, чрез което учениците учат за себе си, развиват междуличностни умения и придобиват основни теоретични знания и опит. (Gouvras, Kyridis & Mavrikaki, 2001).

1.7. Етични проблеми в изследването

Проведеното психологично изследване се провежда на доброволни начала, всеки участник дава съгласието си да участва в психолого-диагностичното проучване. Директорите на училищата, в които работят разследваните учители, също се съгласяват да съдействат за неговото реализиране.

ГЛАВА II. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ПРОГРАМА

2.1. Цел, цели и хипотези на изследването

2.1.1. Цел на изследването

Образованието играе важна роля в развитието на личността и отглеждането на човека. Ролята на училището е многостранно измерима. Човекът, който е призван да допринесе за формиране на личността на ученика, придобиването от него на знания и социализация е учителят. Ролята на учителя е от решаващо значение и неговите идеи и личност оказват силно влияние върху развитието на ученика.

Целта на докторската разработка е да изследва личностните аспекти на съвременните учители, които работят с деца със специални обучителни нужди в Република Гърция.

2.1.2. Цели на изследването

Изследването е направено в съответствие с всички закони на република Гърция. Участието в проучването е доброволно. Разрешение за провеждане на изследването е дадено на изследователя, след писмено искане и след предходен разговор с директори, класни ръководители и педагогически съветници, за целите на изследването и условията за провеждането му. Процесът включва съвременни учители, които работят с деца със специални обучителни нужди. Участниците се информират предварително за целите и анонимността на изследването.

Цели:

1) Изследване на личностните аспекти на съвременните учители, които работят с деца със специални образователни потребности в Република Гърция.

2) Определяне свойствата на въпросниците с еквивалентни форми.

3) Изследване на ефекта на социално-демографските характеристики върху аспектите на съвременните учители.

2.1.3. Хипотези на изследването

Хипотеза 1: Предполагаме, че има положителна връзка между димензиите екстраверсия и социална ориентация при изследваните учители

Хипотеза 2: Предполагаме, че съществуват значими разлики в невротизма между мъжете и жените учители

Хипотеза 3: Предполагаме, че има положителна връзка между социалната желателност и психотизма при учителите.

Тези хипотези се основават на съдържанието на конструктите и на резултатите от публикуваните психологически изследвания, които показват възможна връзка между личностните измерения от въпросника на Х.Айзенк и личностните черти от Многофакторния въпросник FPI-R.

Хипотеза 4: Предполагаме, че има разлики в удовлетвореността от живота, според училището, в което работят учителите.

Резултатите от настоящото изследване се сравняват с резултатите от по-ранно изследване на М.Мутафова за качествата на учителя (Мутафова,2014).

2.2. Задачи на изследването

2.2.1. Задача на изследването

Задача на изследването е самооценката на личностните черти на съвременните учители, които работят с деца със специални образователни потребности, начина по който те са свързани помежду си, както и начина, по който те оказват влияние върху изпълнението на преподавателските им задължения.

2.2.2. Участници в изследването

Извадката изследвани лица обхваща 120 учители, живеещи в различни градове / села в Северна Гърция. Минималната отчетена възраст е 24 години, а максималната - 48 години. По пол разпределението е - 24 броя мъже, а 96 броя жени.

Изследването е проведено през май 2017 г.

2.3. Методологични инструменти

2.3.1. Методи за провеждане на изследването

1) Въпросник за изследване на личността на Х.Айзенк

Въпросникът (E.P.Q.) е разработен в два варианта: за възрастни (16-70 години), който се използва в текущата работа и за деца (7-15 години) (Шишков, Витанова, 2004). Въпросникът е стандартизиран в много страни по света.

Модифицираният въпросник за личността на Х.Айзенк спомага, отговорите на изследваните лица да осигурят самооценяването в четирите отчетени измерения, а именно: психотизъм, екстраверсия- интроверсия, невротизъм–емоционална устойчивост и лъжа.

2) Многофакторен личностен въпросник (FPI-R)

Въпросникът включва 12-те скали: Удовлетвореност от живота; Социална ориентация; Ориентация на постиженията;

Инхибиране; Възбудимост; Агресивност; Стрес; Соматични оплаквания; Здравословни проблеми; Откритост; две вторични скали - Екстровеерност и Емоционалност.

2.3.2. Обработка на данните за анализ на изследването

Управлението на статистическите данни и анализът на резултатите се извършва с SPSS v.19 (Статистически пакет за социални учени).

2.3.3. Техники за анализ

- Анализ на честотата; Описателна статистика;
- Анализ на надеждност;
- тест на Kruskal -Wallis H;
- Анализ на дисперсията - Еднопосочен ANOVA;
- Независими проби Т-тест;
- Корелационен анализ с коефициент на Pearson.

ГЛАВА III. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

3.1.2. Стандартни резултати (за FPI-R)

Последващата Таблица 1., представя резултатите от описателната статистика на суровия резултат на учителите от скалите на въпросника FPI-R.

Таблица 1. Стандартни резултати (за FPI-R)

	Low level	Normal level	High level
Life satisfaction	0-3,99	4-5	5,01-
Social orientation	0-5,99	6-7	7,01-
Achievement orientation	0-7,99	8-9	9,01-
Inhibitedness	0-2,99	3-6	6,01-
Excitability	0-2,99	3-5	5,01-
Aggressiveness	0-1,99	2-5	5,01-
Strain	0-3,99	4-6,75	6,76-
Somatic complaints	0-3,99	4-6	6,01-
Health concerns	0-3,99	4-7	7,01-
Frankness	0-4,24	4,25-7	7,01-
Extraversion	0-7,99	8-10	10,01-
Emotionality	0-2,99	3-6	6,01-

Таблицата представя 25-ти и 75-ти проценти, които отрязват една четвърт от най-ниските и най-високите резултати в суровите балове за учителите по скалите на въпросника (FPI-R).

3.2.Надеждност на резултатите по скалите на личностния въпросник (EPQ)

Таблица 2. Резултати за стойностите на надеждността

	Cronbach's Alpha
Psychoticism (EPQ)	,804
Extraversion (EPQ)	,863
Neuroticism (EPQ)	,839
Lie (EPQ)	,715

Обхватът на дименсията „ Психотизъм“ показва добра вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,804). Скалата за „екстраверсия“ също показва добра вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,863). Скалата на „невротизма“ показва висока вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,839). Общо скалата от многофакторния въпросник Lie показва приемлива вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,715). Таблица по-долу представя резултатите от анализа за надеждността на скалите от формата на многофакторния въпросник (FPI-R).

Таблица 3. Статистика за надеждността на скалите по FPI-R

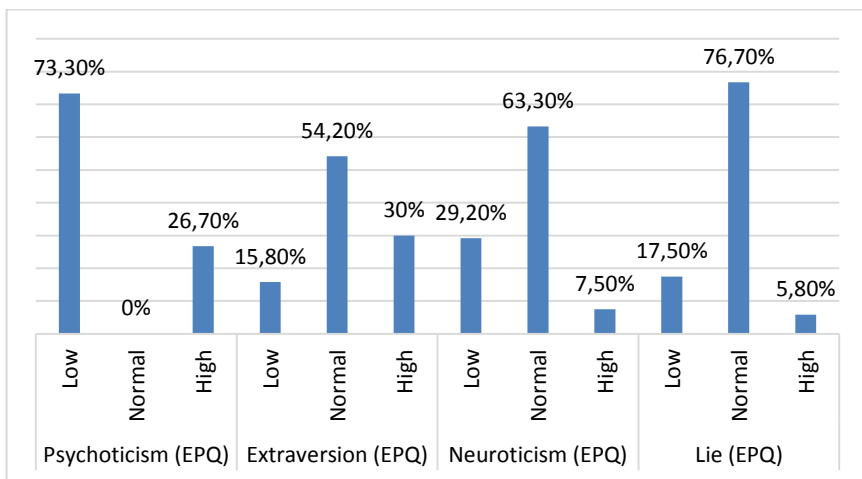
	Cronbach's Alpha
Life satisfaction	,724
Social orientation	,815
Achievement orientation	,836
Inhibitedness	,850
Excitability	,816
Aggressiveness	,797
Strain	,819
Somatic complaints	,841
Health concerns	,827
Frankness	,831
Extraversion	,748
Emotionality	,871

Таблицата представя резултатите от анализа на надеждността за скалите по FPI-R. Скалата „удовлетвореност от живота“ висока средна вътрешна съгласуваност (Алфа на

Кронбах = 0,724). Скалата „Социална ориентация“ показва висока вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,815). „Ориентацията за постигане“ по скалата показва висока вътрешна съгласуваност Алфа на Кронбах = 0,836). „Инхибирането“ като скала показва също вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,850). Скалата „Възбудимост“ също показва висока вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,816). „Агресивността“ като скала има също висока вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,797). Скалата „Стрес“ показва висока вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,819). Скалата „соматични оплаквания“ показва висока вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,841). Скалата за здравето показва също висока вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,827). Скалата „Откритост“ показва добра вътрешна съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,831). Проверовъчната скала „Екстраверсия“ показва висока вътрешна консистенция (Алфа на Кронбах = 0,748), а скалата на лъжата е с по-висока изразеност на вътрешната съгласуваност (Алфа на Кронбах = 0,871).

3.4. Честотен анализ

3.4.1. Резултати от EPQ

Фигура. 1. Резултати за психотизъм, екстраверсия, невротизъм и лъжа при изследваните лица (процентно разпределение)

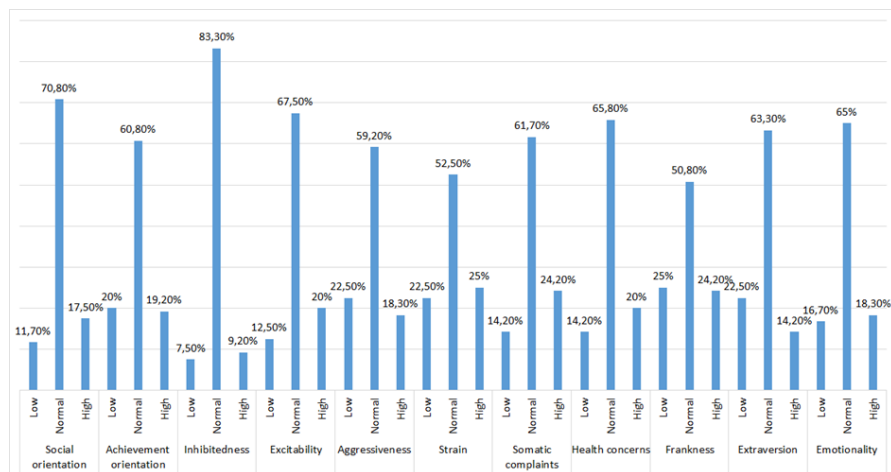
Както се вижда на фигурата, повечето от изследваните учители демонстрират нормално ниво на психотизъм (73,33%), докато 26,67% - високо ниво. За хората с висока степен на психотизъм е типична ирационалността. Те не зачитат разумните аргументи и имат неприемлив израз на своите емоции; само степента на проявление разделя онези, които достигат до психиатричните клиники и останалите хора (Паспаланова, 1999).

Както се вижда, повечето от изследваните учители демонстрират амбициозност (54,17%), 30% - екстровеерсия и 15,83% - интроверсия. (по нормите от въпросника на Айзенк (E.P.Q.), адаптиран от Паспаланов, Стетински и Айзенк (1984)).

Както е показано на фигурата по-горе, повечето от учителите показват нормално ниво на невротизъм (63,33%), докато 29,17% са с ниско ниво и само 7,5% с високо ниво на

невротизъм. По-голямата част от учителите имат нормално ниво на социална желателност (76,67%), 17,5% са с ниска ориентация и 5,83% с високо ниво на социална желателност.

3.4.2. FPI-R резултати

Фигура. 2. Удовлетвореност от живота, Социална ориентация, Ориентация на постижения, Инхибиране, Възбудимост, Агресивност, Стрес, Соматични оплаквания, Здравословни проблеми, Откритост, Екстраверсия и Емоционалност при изследваните учители (процентно разпределение)

Както се вижда, повечето от изследваните учители показват средно ниво на удовлетвореност от живота (83,33%), докато едва 16,67% - високо ниво. Резултатът означава, че само 16,67% от учителите са оптимистично настроени.

Както се вижда, повечето от учителите демонстрират средно ниво на социална ориентация (70,83%), едва 17,50% са с високо ниво и 11,67% с ниско ниво. Резултатът означава, че повечето от анкетираните учители са на средно или високо

ниво на социална отговорност, помагат, щедри са и приятелски настроени към другите.

Както се вижда от фигурата по-горе, изследваните учители показват нормално ниво на ориентация към постижения (60,83%), 19,17% са с високо ниво и с близък резултат от 20% с ниско ниво. Резултатът е доказателство че повечето от учителите са с нормално или високо ниво на ориентация към постижения, те са активни и бързи в действията си.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето от анкетираните учители демонстрират нормално ниво на инхибиция (83,33%), само 9,17% демонстрират високо ниво и 7,5% - ниско ниво. Резултатът означава, че 9,17% от анкетираните учители са инхибирани и несигурни. Те се влияят от околните и се страхуват да изразят свободно мнението си, силно се влияят от групата.

Повечето от изследваните учители демонстрират нормално ниво на възбудимост (67,50%), докато 20% демонстрират високо ниво и 12,5% - ниско ниво. Резултатът показва, че само 12,5% от анкетираните учители са спокойни, балансирани, самоконтролиращи се и 20% възбудими и чувствителни към подбуди.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето от учителите проявяват нормално ниво на агресивност (59,17%), 18,33% са високо агресивни и 22,5% - агресивни с ниско ниво. Резултатът доказва, че повечето от учителите са в диапазона на нормално ниво на агресивност, спонтанност и с реактивно поведение, но 18,33% са агресивни на високо ниво.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето от учителите проявяват нормално ниво на напрежение (52,2%),

25% високо ниво и останалите 22,5% - ниско ниво. Тези резултати показват, че 22,50% от учителите са невъздържани, неспокойни и притеснени, докато 25% са напрегнати, натоварени, също често стресирани или емоционално изгорени.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето учители притежават нормално ниво на здравословни проблеми (61,67%), докато 24,17% са с психосоматични проблеми. Само 14,17% са без проблеми и се оплакват много рядко, те се самоопределят като здрави.

Повечето от учителите демонстрират нормално ниво на отношение към здравето си (65,83%), но 20% изпитват страх да не се разболеят и се страхуват за собственото си здраве.

Изследваните учители, като цяло, демонстрират нормално ниво на откритост (50,83%), 24,17% са силно открити и 25% - затворени. Тези резултати показват, че повечето от изследваните лица са с откритост в границата на нормата. Само 25% от учителите са ориентирани към поведенчески и социални норми, те следват социалните правила и се интересуват от доброто впечатление, а също така са затворени и интровертни. Но 24,17% споделят открито свои малки минуси и незначителни нарушения на социалните правила, те са резервирани, нетрадиционни и откровени.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето учители са с нормално ниво на екстраверсия (63,33%), 14,17% демонстрират високо ниво на отвореност към хората и 22,5% - затвореност или слаба общителност. Резултатът показва, че само 14,17% от учителите са екстраверти, общителни, импулсивни, предприемчиви и активни, докато 22,5% са интровертни, резервирани, сериозни и предпазливи.

Както се вижда от фигурата по-горе, повечето учители са с нормално ниво на емоционалност (65%), 18,33% демонстрират висока емоционалност и 16,67% - ниско емоционални. Резултатът показва, че 18,33% от анкетираните учители са емоционално нестабилни, чувствителни, тревожни, терзаещи се, с много физически проблеми и симптоми, а 16,67% са емоционално стабилни, контролирани, самоуверени, доволни от живота.

3.5. Корелационен анализ

3.5.1. Корелация между резултатите от въпросника EPQ и скалите по многофакторния въпросник FPI-R

Коефициентът на корелация е мярка за свързване между две променливи. Таблицата по-долу представя резултатите за коефициента на корелация и анализа между EPQ скалите и скалите от FPI-R.

Таблица 4. Коефициент на Pearson за корелационна зависимост между резултатите от скалите по EPQ и скалите по FPI-R

		Psychoticism (EPQ)	Extraversion (EPQ)	Neuroticism (EPQ)	Lie (EPQ)
Life satisfaction	r	-,023	,052	-,060	-,089
	p	,803	,574	,513	,332
Social orientation	r	,126	,027	-,051	-,114
	p	,170	,767	,579	,216
Achievement orientation	r	-,035	,010	,066	,017
	p	,704	,912	,473	,850
Inhibitedness	r	-,190	-,284	,123	,128
	p	,037	,002	,181	,164
Excitability	r	,074	-,338	,427	,033
	p	,423	,000	,000	,723
Aggressiveness	r	,159	-,007	,076	-,071
	p	,082	,940	,406	,442
Strain	r	-,003	-,001	,065	-,026
	p	,976	,993	,478	,776
Somatic complaints	r	-,100	-,318	,330	-,036
	p	,279	,000	,000	,692
Health concerns	r	,063	-,343	,421	-,081
	p	,497	,000	,000	,381
Frankness	r	-,161	-,309	,173	,081
	p	,080	,001	,059	,379
Extraversion	r	,110	,641	-,533	-,125
	p	,230	,000	,000	,175
Emotionality	r	-,048	-,166	,187	-,086
	p	,600	,071	,040	,349

От получените резултати се установява, че има статистически значима отрицателна слаба корелация ($r = -0,19$; $p = 0,037$) между инхибирането и психотизма в изследваната извадка. Учителите, които силно се влияят от присъствието на други хора развиват по-малко психотизъм.

От получените резултати се установява, че има статистически значима отрицателна слаба корелация ($r = -0,284$; $p = 0,002$) между инхибиране и екстраверсия при изследваните лица. Това показва, че учителите, които се влияят

от присъствието на околните са по-общителни, екстравертни, имат по-малка несигурност и задръжки.

Има статистически значима отрицателна умерена корелация ($r = -0,338$; $p < 0,001$) между възбудимостта и екстраверсията. Изследването доказва, че учителите, които са по-общителни, са по-малко възбудими.

От получените резултати се доказва, че има статистически значима положителна умерена корелация ($r = 0,427$; $p < 0,001$) между възбудимостта и невротизма. Това означава, че при учителите с нарастване на отвореността към другите, нараства и невротичността.

Получените резултати доказват, че има статистически значима отрицателна умерена корелация ($r = -0,318$; $p < 0,001$) между телесните оплаквания и екстраверсията. Това означава, че учителите, които са общителни и отворени към другите, имат по-малко психосоматични проблеми.

Има статистически значима отрицателна умерена корелация ($r = -0,343$; $p < 0,001$) между проблемите на здравето и екстраверсията в изследваната проба. Получените резултати доказват, че учителите, които са отворени към другите, изпитват по-малък страх да не се разболеят.

От получените резултати се доказва, че има статистически значима положителна умерена корелация ($r = 0,33$; $p < 0,001$) между телесните проблеми и невротизма. Учителите, които са по-невротични, имат повече телесни оплаквания.

От таблицата може да се види, че има статистически значима положителна умерена корелация ($r = 0,421$; $p < 0,001$) и между загрижеността за здравето и невротизма в изследваната

извадка учители. Резултатите показват, че учителите, които са по-невротични, по-често изпитват страх да не се разболеят.

Има статистически значима отрицателна умерена корелация ($r = -0,309$; $p = 0,001$) между отвореността и екстраверсията. Това означава, че учителите, които са по-отворени към другите, са по-малко откровени в общуването си.

От получените резултати се вижда, че има статистически значима положителна силна корелация ($r = 0,641$; $p < 0,001$) между скалата на екстраверсия (от въпросника FPI-R) и скалата за екстраверсията (от скалите по въпросника EPQ) при изследваната извадка.

От получените резултати се вижда, че има статистически значима отрицателна силна корелация ($r = -0,533$; $p < 0,001$) между невротизма и екстраверсията в изследваната проба. Резултатът означава, че учителите, които са по-екстровертирани, са по-малко невротични.

3.5.2. Взаимовръзки между скалите от личностния въпросник- EPQ

Таблицата по-долу представя резултатите корелационния анализ между скалите: психотизъм, невротизъм и екстраверсия.

Таблица 5. Корелационни зависимости между екстраверсия, невротизъм, психотизъм и социална желателност

		Extraversion (EPQ)	Neuroticism (EPQ)	Lie (EPQ)
Psychoticism (EPQ)	r	,075	,017	-,656
	p	,418	,857	,000
Extraversion (EPQ)	r		-,802	-,041
	p		,000	,660
Neuroticism (EPQ)	r			-,102
	p			,266

От получените резултати се вижда, че няма статистически значима ($p > 0,05$) корелация между екстраверсията, невротизма и психотизма.

3.5.3. Взаимовръзки между скалите от многофакторния въпросник FPI-R

Таблицата по-долу представя резултатите от прилагането на корелационния анализ чрез коефициента на Пирсън между скалите от модифицирания вариант на многофакторния въпросник FPI-R.

Таблица 6. Корелации на взаимовръзките между удовлетвореността от живота, социалната ориентация, ориентацията към постижения, възбудимост, агресивност, стрес, телесни проблеми, здравословни проблеми, откритост, екстраверсията и емоционалност

		Somatic complaints	Health concerns	Frankness	Extraversion	Emotionality
Life satisfaction	r		-,183			
	p		,046			
Inhibitedness	r	,229				,265
	p	,012				,003
Excitability	r	,257	,180		-,318	
	p	,005	,049		,000	
Strain	r					,342
	p					,000
Somatic complaints	r		,245	,194	-,327	,450
	p		,007	,034	,000	,000
Health concerns	r				-,292	
	p				,001	
Frankness	r				-,182	,213
	p				,047	,019

Заб. Таблицата включва само статистически значими резултати

От получените резултати се установява, че има статистически незначима отрицателна корелация ($r = -0,183$; $p = 0,046$) между удовлетвореността от живота и здравословните проблеми при изследваната извадка учители. Оптимистичните и доволни учители изпитват по-малък страх от възможността да се разболеят.

От получените резултати се доказва, че има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,229$; $p = 0,012$) между инхибирането и телесните оплаквания. Учителите, които повече се влияят от присъствието на околните са по-несигурни и затова имат повече телесни проблеми.

От получените резултати се вижда, че има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,265$; $p = 0,003$) между инхибираността и емоционалността на учителите. Тези, които се

влият от присъствието на околните са по-емоционално нестабилни и чувствителни.

От получените резултати се установява, че има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,257$; $p = 0,005$) и между възбудимостта и телесните оплаквания. Учителите, които са по-чувствителни, имат и повече телесни проблеми.

От получените резултати се доказва, че има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,180$; $p = 0,049$) между възбудимостта и здравето на учителите. Тези, които са по-чувствителни, по-често се страхуват за своето здраве.

Получените резултати показват, че има статистически незначима отрицателна умерена корелация ($r = -0,318$; $p < 0,001$) между възбудимостта и екстраверсията. Учителите, които са по-чувствителни, са по-малко общителни и отворени към хората.

От получените резултати се доказва, че има умерена положителна корелация ($r = 0,342$; $p < 0,001$) между стреса и емоционалността. Учителите, които са по-емоционално нестабилни и чувствителни, са и по-напрегнати, свръх възбудими и се чувстват по-често стресирани или емоционално изгорени.

От получените резултати се доказва, че има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,245$; $p = 0,007$) между телесните оплаквания и здравословните проблеми при учителите от изследваната извадка. Те имат повече телесни проблеми и по-често изпитват страх да не се разболеят.

От получените резултати се установява слаба статистически значима положителна корелация ($r = 0,194$; $p = 0,034$) между телесните оплаквания и откритостта в изследваните лица. Учителите, които имат повече телесни проблеми, са и по-откровени и нетрадиционни.

Както е показано на таблицата по-горе, има статистически значима отрицателна умерена корелация ($r = -0,327$; $p < 0,001$) между телесните оплаквания и екстраверсията. Тези учители, които имат повече телесни проблеми, са и по-малко споделящи.

От резултатите в таблицата по-горе, се установява, че има статистически значима положителна умерена корелация ($r = 0,45$; $p < 0,001$) между телесните проблеми и емоционалността на учителите. При нарастване на телесните проблеми, нараства и емоционалната нестабилност и чувствителност.

Доказва се, че има статистически незначима отрицателна корелация ($r = -0,292$; $p = 0,001$) между проблемите със здравето и екстраверсията. По-общителните и насочени към другите учители, по-малко се интересуват от собственото си здраве.

От получените резултати се доказва, че има статистически незначима отрицателна корелация ($r = -0,182$; $p = 0,047$) между отвореността и екстраверсията. Тези учители, от изследваната извадка, които са по-отворени към другите са по-открити в общуването си.

Както е показано в таблица 6, има статистически незначима положителна корелация ($r = 0,213$; $p = 0,019$) между откровеността и емоционалността в изследваната извадка. Учителите, които са емоционално нестабилни и чувствителни, са по-откровени.

3.6. Разлики в резултатите по пол

За да се представят резултатите по пол се предлага разпределението на изследваните лица по признака - извадката включва 24 учители мъже (20%) и 94 учители жени (80%). В Таблица 7 са представени резултатите от независими проби за Т-тест. Той оценява дали съществува наличие на статистически различни при двете групи. Независимата променлива е пола, а зависимите променливи - Психотизъм, Екстраверсия и Невротизъм.

Таблица 7. Разлики по пол за психотизъм, екстраверсия, невротизъм и социална желателност

	Gender	Mean	Std. Deviation	t (df)	p
Psychoticism (EPQ)	Male	7,29	4,388	3,294 ₁₁₈	,001
	Female	4,44	3,621		
Extraversion (EPQ)	Male	14,04	4,648	1,425 ₁₁₈	,157
	Female	12,48	4,801		
Neuroticism (EPQ)	Male	10,00	5,158	0,628 ₁₁₈	,531
	Female	10,71	4,983		
Lie (EPQ)	Male	6,75	2,922	4,031 ₁₁₈	,000
	Female	9,82	3,433		

Както е показано на горната таблица, съществува значителна разлика ($t | 118 | = 4,031$; $p < 0,001$) в средните нива за лъжата между мъжете ($M = 6,75$, $SD = 2,922$) и жените ($M = 9,82$; $SD = 3,433$). Жените демонстрират по-високо ниво на социална желателност от мъжете, независимо, че нивото на

социалната желаност и в двете групи е в границите на нормата (по Паспаланов, Щетински,1984).

Тази процедура се повтаря и за резултатите от втория въпросник. Отново независимата променлива е пола, а зависимите променливи са: удовлетвореността от живота, социалната ориентация, ориентация към постижения, инхибиция, стреса, агресивност, откритостта, телесните проблеми, здравословните проблеми, откровеността, екстраверсията и емоционалността.

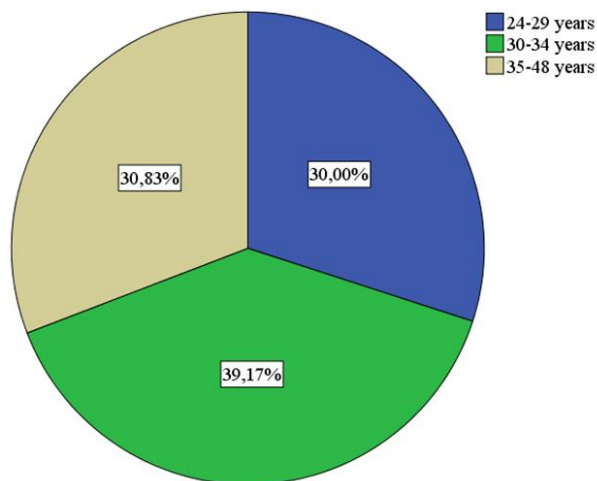
Таблица 8. Разлики между половете за удовлетвореност от живота, социална ориентация, ориентация към постижения, инхибиране, възбудимост, агресивност, стрес, телесни оплаквания, грижи за здравето, откровеност, екстраверсия и емоционалност

	Gender	Mean	Std. Deviation	t (df)	p
Life satisfaction	Male	4,58	,717	1,000 ₁₁₈	,319
	Female	4,37	,954		
Social orientation	Male	6,6	,96	0,449 ₁₁₈	,654
	Female	6,5	,90		
Achievement orientation	Male	8,50	,884	0,083 ₁₁₈	,934
	Female	8,52	1,151		
Inhibitedness	Male	4,50	1,474	0,240 ₁₁₈	,811
	Female	4,58	1,533		
Excitability	Male	3,91	1,471	0,793 ₁₁₈	,430
	Female	4,18	1,503		
Aggressiveness	Male	2,62	2,960	0,534 ₁₁₈	,595
	Female	2,91	2,236		
Strain	Male	5,37	2,617	0,469 ₁₁₈	,640
	Female	5,10	2,506		
Somatic complaints	Male	5,45	1,413	0,643 ₁₁₈	,521
	Female	5,19	1,850		
Health concerns	Male	5,79	1,841	0,268 ₁₁₈	,789
	Female	5,67	1,877		
Frankness	Male	5,75	1,893	0,613 ₁₁₈	,541
	Female	6,03	2,038		
Extraversion	Male	8,95	1,366	1,334 ₁₁₈	,185
	Female	8,35	2,107		
Emotionality	Male	4,75	1,823	0,125 ₁₁₈	,901
	Female	4,68	2,272		

След процедурата Т-Тест се установява, че няма значителни разлики ($p > 0,05$) в резултатите при мъжете и

жените. В изследването личностните дименсии не се повлияват от пола на изследваните лица.

3.7. Възрастови разлики

Фигура. 3. Разпределение на анкетираните учители по възраст (в процент)

След процеса на сравнение се установява, че по фактора възраст изследваните лица се разпределят както следва: учители на възраст от 24 до 29 години (30%), учители на възраст 30-34 години - 39,17%, а 30,83% - на възраст от 35 до 48 години. Таблица 9 представя резултатите от анализа на дисперсията (Еднопосочен ANOVA). Независимата променлива е възрастта, а зависимите променливи - Психотизъм, Екстраверсия, Невротизъм и Социална желателност.

Таблица 9. Възрастови различия в психотицизма, екстраверсията, невротизма и социалната желателност

	Age	Mean	Std. Deviation	F (df)	p
Psychoticism (EPQ)	24-29 years	5,58	4,563	1,572 _{2; 117}	,212
	30-34 years	5,31	3,918		
	35-48 years	4,08	3,165		
Extraversion (EPQ)	24-29 years	13,05	5,616	0,146 _{2; 117}	,864
	30-34 years	12,51	4,813		
	35-48 years	12,91	3,932		
Neuroticism (EPQ)	24-29 years	9,88	5,391	0,764 _{2; 117}	,468
	30-34 years	11,23	5,188		
	35-48 years	10,40	4,368		
Lie (EPQ)	24-29 years	9,30	3,519	0,771 _{2; 117}	,465
	30-34 years	8,74	3,299		
	35-48 years	9,70	3,886		

Както е представено в таблицата не се установяват значителни разлики между личностните характеристики на изследваните лица от трите под групи ($p > 0,05$) Факторът пол не е статистически значим при тях.

Таблица 10 представя резултатите от анализа на дисперсията (Еднопосочен ANOVA). Независимата

променлива е възрастта, а зависимите променливи са: удовлетвореност от живота, социална ориентация, ориентация към постижения, инхибиция, възбудимост, агресивност, стрес, телесни проблеми, проблеми със здравето, откровеност, екстраверсия и емоционалност.

Таблица 10. Възрастови разлики в удовлетвореността от живота, социалната ориентация, ориентацията към постиженията, инхибиция, възбудимост, агресивност, стрес, телесни проблеми, грижи за здравето, откровеността, екстраверсията и емоционалността

	Age	Mean	Std. Deviation	F (df)	p
Life satisfaction	24-29 years	4,13	1,125	2,686 _[2; 117]	,072
	30-34 years	4,59	,712		
	35-48 years	4,45	,869		
Social orientation	24-29 years	6,47	,736	,438 _[2; 117]	,646
	30-34 years	6,63	1,009		
	35-48 years	6,64	,949		
Achievement orientation	24-29 years	8,47	,940	1,745 _[2; 117]	,179
	30-34 years	8,34	1,128		
	35-48 years	8,78	1,181		

Inhibitedness	24-29 years	4,91	1,662	1,699 _{2; 117}	,187
	30-34 years	4,53	1,442		
	35-48 years	4,27	1,426		
Excitability	24-29 years	4,55	1,181	4,492 _{2; 117}	,013
	30-34 years	4,25	1,580		
	35-48 years	3,56	1,519		
Aggressiveness	24-29 years	2,38	2,233	1,410 _{2; 117}	,248
	30-34 years	2,85	2,235		
	35-48 years	3,32	2,677		
Strain	24-29 years	5,63	2,737	1,137 _{2; 117}	,324
	30-34 years	5,10	2,442		
	35-48 years	4,75	2,385		
Somatic complaints	24-29 years	5,00	1,942	2,352 _{2; 117}	,100
	30-34 years	5,68	1,643		
	35-48 years	4,94	1,682		
Health concerns	24-29 years	5,88	1,599	1,255 _{2; 117}	,289
	30-34 years	5,87	1,663		

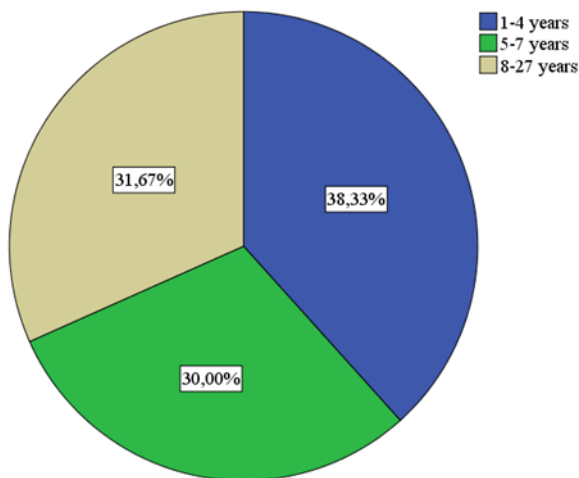
	35-48 years	5,29	2,283		
Frankness	24-29 years	6,36	2,269	1,573 _{2; 117}	,212
	30-34 years	5,59	1,789		
	35-48 years	6,08	1,963		
Extraversion	24-29 years	8,75	2,370	3,826 _{2; 117}	,025
	30-34 years	7,87	1,962		
	35-48 years	8,97	1,384		
Emotionality	24-29 years	4,41	2,430	1,350 _{2; 117}	,263
	30-34 years	5,10	2,097		
	35-48 years	4,45	2,008		

Както е показано на таблицата, има значителни разлики при възбудимостта между две групи учители в зависимост от тяхната възраст ($F | 2; 117 | = 4.492; p = 0,013$). Резултатите от сравнението с LSD теста на Фишър показват, че съществуват статистически значими разлики ($p = 0,017$) в средното ниво между учители на възраст 24-29 години ($M = 4,55; SD = 1,181$) и учители във възрастта 35-48 години ($M = 3,56; SD = 1,519$). Резултатът показва, че учителите на възраст 24-29 години са с по-високо ниво на възбудимост и чувствителност към подбуди, в сравнение с от учителите на възраст 35-48 години.

Както се вижда в Таблица 10, съществуват значителни разлики в резултатите за променливата Екстраверсия между

две групи учители в зависимост от тяхната възраст ($F = |2; 117| = 3,826$; $p = 0,025$). Резултатите от сравнението с LSD теста на Фишър показват, че съществуват статистически значими разлики ($p = 0,044$) в средното ниво между учители на възраст 24-29 години ($M = 8,75$; $SD = 2,37$) и учителите на възраст 35-48 години ($M = 8,97$; $SD = 1,384$). Това доказва, че 35-48-годишните учители са по-екстравертни от учителите на възраст 24-29-години. Освен това съществуват статистически значими разлики ($p = 0,011$) в средното ниво и между учителите на възраст 30-34 години ($M = 7,87$; $SD = 1,962$) и учителите на възраст 35-48 години ($M = 8,97$; $SD = 1,384$). Първите са по-малко екстравертни в сравнение с учителите от 35-48-годишния период

3.8. Разлики в характеристиките на личността, според опита на учителите.

Фигура. 4. Разпределение на изследваните учители по години професионален опит (в процент)

Както е показано на Фигура 4, 38,33% от учителите, участници в изследването, имат от 1 до 4 години педагогически стаж, 30% имат от 5 до 7 години педагогически стаж и 31, 67% имат от 8 до 27 години педагогически стаж.

В Таблица 11 се представят резултатите от анализа на дисперсията (Еднопосочен ANOVA). Независимата променлива е годините педагогически стаж на учителите, а зависимите променливи са: психотизъм, екстраверсия, невротизъм и социална желателност.

Таблица 11. Разлики в характеристиките на личността, според опита на учителите

	Experience	Mean	Std. Deviation	F (df)	p
Psychoticism (EPQ)	1-4 years	5,67	4,382	1,768 _{2; 117}	,175
	5-7 years	5,16	3,931		
	8-27 years	4,07	3,224		
Extraversion (EPQ)	1-4 years	13,15	5,382	,272 _{2; 117}	,762
	5-7 years	12,36	4,679		
	8-27 years	12,78	4,192		
Neuroticism (EPQ)	1-4 years	10,06	5,359	1,294 _{2; 117}	,278
	5-7 years	11,69	5,247		
	8-27 years	10,13	4,224		
Lie (EPQ)	1-4 years	8,69	3,601	1,335	,267
	5-7 years	9,08	3,219		
	8-27 years	9,94	3,741		

Както се вижда от таблицата не се установява статистически значителни разлики ($p > 0,05$) в резултатите на трите групи изследвани лица-учители в зависимост от техния опит на работното място. Това показва, че продължителността

на работата слабо повлиява темпераментовите личностни характеристики.

Таблица 12 съдържа резултатите от анализа на дисперсията (Еднопосочен ANOVA). Независимата променлива е професионалният опит на учителите, а зависимите променливи са: удовлетвореност от живота, социална ориентация, ориентация към постижения, инхибиция, възбудимост, агресивност, стрес, телесни проблеми, проблеми със здравето, откритост, екстраверсия и емоционалност.

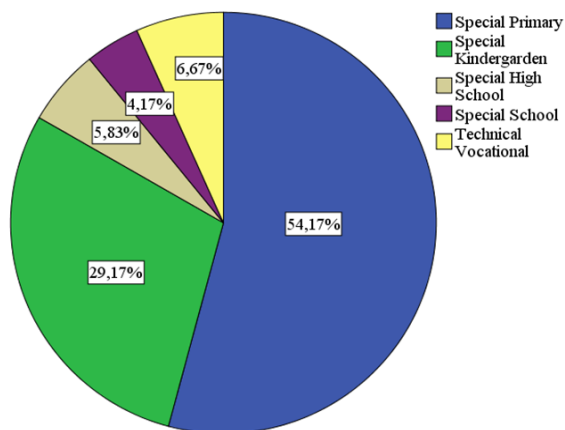
Таблица 12. Разлики в характеристиките на личността според опита на учителите (в удовлетвореност от живота, социална ориентация, ориентация към постижения, инхибиция, възбудимост, агресивност, стрес, телесни проблеми, проблеми със здравето, откритост, екстраверсия и емоционалност)

	Experience	Mean	Std. Deviation	F (df)	p
Life satisfaction	1-4 years	4,26	1,063	1,298 _{2;} 117 ₁	,277
	5-7 years	4,58	,731		
	8-27 years	4,44	,860		
Social orientation	1-4 years	6,54	,887	,324 _{2;} 117 ₁	,724
	5-7 years	6,69	,855		
	8-27 years	6,55	1,005		
Achievement orientation	1-4 years	8,58	,932	2,007 _{2;} 117 ₁	,139
	5-7 years	8,22	1,197		
	8-27 years	8,71	1,160		
Inhibitedness	1-4 years	4,84	1,563	1,299 _{2;} 117 ₁	,277
	5-7 years	4,41	1,537		
	8-27 years	4,36	1,422		
Excitability	1-4 years	4,50	1,312	3,452 _{2;} 117 ₁	,035
	5-7 years	4,16	1,576		
	8-27 years	3,65	1,529		
Aggressiveness	1-4 years	2,41	1,972	1,782 _{2;} 117 ₁	,173
	5-7 years	2,86	2,542		
	8-27 years	3,39	2,635		
Strain	1-4 years	5,43	2,570	,454 _{2;} 117 ₁	,636
	5-7 years	4,94	2,448		
	8-27 years	5,02	2,562		
Somatic complaints	1-4 years	5,30	1,774	,936 _{2;} 117 ₁	,395
	5-7 years	5,50	1,843		
	8-27 years	4,94	1,691		
Health concerns	1-4 years	5,86	1,641	,469 _{2;} 117 ₁	,627
	5-7 years	5,72	1,717		
	8-27 years	5,47	2,238		

Frankness	1-4 years	6,23	2,172	2,243 _{2;} 117	,111
	5-7 years	5,38	1,793		
	8-27 years	6,21	1,919		
Extraversion	1-4 years	8,58	2,295	1,204 _{2;} 117	,304
	5-7 years	8,05	1,955		
	8-27 years	8,73	1,571		
Emotionality	1-4 years	4,65	2,243	,936 _{2; 117}	,395
	5-7 years	5,08	2,394		
	8-27 years	4,39	1,882		

Както се вижда от горната таблица, съществуват значителни разлики в средните стойности по скалата „Възбудимост“ между групите учители в зависимост от техния опит ($F | 2; 117 | = 3,452; p = 0,035$). Резултатите от сравнението с LSD теста на Фишър показват, че има разлики и в средните стойности между учителите с трудов стаж 1-4 години ($M = 4,5; SD = 1312$) и тези с 8-27 години трудов стаж ($M = 3,65; SD = 1529$) учители ($p = 0,01$). Учителите с педагогически опит от 1 до 4 години са по-възбудими и чувствителни към подбуди от тези с 8-27 години трудов стаж. Нивото на възбудимост, обаче, е в границите на статистическата норма.

3.9. Разлики в характеристиките на личността според училището, в което работят учителите

Фигура. 5. Разпределение на учителите по тип училище (в проценти)

По-голямата част от изследваните лица – учители работят като такива в началния курс на обучение (54,17%) или в детски градини (29,17%). Таблица 13 представя резултатите от статистическият тест на Kruskal-Wallis H. Независимата променлива е училище, в което работят учителите, а зависимите променливи са Психотизъм, Екстраверсия, Невротизъм и Социална желателност.

Таблица 13. Разлики в характеристиките на личността според училището, в което работят учителите (за психотизъм, екстраверсия, невротизъм и социална желателност)

	School type	N	Mean Rank	Chi-square (df)	p
Psychoticism (EPQ)	Special Primary	65	59,43	,747 ₄	,945
	Special Kindergarden	35	64,14		
	Special High School	7	60,07		
	Special School	5	52,50		
	Technical Vocational	8	58,63		
Extraversion (EPQ)	Special Primary	65	59,68	3,044 ₄	,550
	Special Kindergarden	35	59,29		
	Special High School	7	69,14		
	Special School	5	82,20		
	Technical Vocational	8	51,31		
Neuroticism (EPQ)	Special Primary	65	61,67	2,371 ₄	,668
	Special Kindergarden	35	61,77		
	Special High School	7	59,29		
	Special School	5	37,30		
	Technical Vocational	8	61,00		
Lie (EPQ)	Special Primary	65	62,25	4,689 ₄	,321
	Special Kindergarden	35	64,71		
	Special High School	7	36,07		

	Special School	5	52,60		
	Technical Vocational	8	54,19		

Както се вижда от таблицата, няма наличие на значителни разлики ($p > 0,05$) за психотизма, екстраверсията, невротизма и социалната желателност между трите групи учители, според училището, в което те работят. Типа училище не повлиява темпераментовите характеристики.

Таблица 14. Различия в характеристиките на личността, според училището, в което работят учителите (удовлетвореност от живота, социална ориентация, ориентация към постижения, инхибиция, възбудимост, агресивност, стрес, стрес, телесни проблеми, проблеми със здравето, откритост, екстраверсия и емоционалност)

	School type	N	Mean Rank (MR)	Chi-square (df)	p
Life satisfaction	Special Primary	65	63,24	9,815 ₄	,044
	Special Kindergarden	35	52,21		
	Special High School	7	74,86		
	Special School	5	38,40		
	Technical Vocational	8	75,75		
Social orientation	Special Primary	65	53,92	8,094 ₄	,088
	Special Kindergarden	35	63,49		
	Special High School	7	79,57		
	Special School	5	82,30		
	Technical Vocational	8	70,56		

Achievement orientation	Special Primary	65	60,14	2,225 ₄	,695
	Special Kindergarden	35	59,13		
	Special High School	7	62,71		
	Special School	5	48,50		
	Technical Vocational	8	75,00		
Inhibitedness	Special Primary	65	66,85	8,878 ₄	,064
	Special Kindergarden	35	51,06		
	Special High School	7	58,93		
	Special School	5	32,30		
	Technical Vocational	8	69,19		
Excitability	Special Primary	65	60,78	1,792 ₄	,774
	Special Kindergarden	35	64,67		
	Special High School	7	50,00		
	Special School	5	56,00		
	Technical Vocational	8	52,00		
Aggressiveness	Special Primary	65	56,52	6,155 ₄	,774
	Special Kindergarden	35	68,36		
	Special High School	7	48,07		
	Special School	5	49,70		
	Technical Vocational	8	76,13		

Strain	Special Primary	65	61,28	2,952 ₄	,566
	Special Kindergarden	35	57,16		
	Special High School	7	47,86		
	Special School	5	75,20		
	Technical Vocational	8	70,63		
Somatic complaints	Special Primary	65	64,52	4,987 ₄	,289
	Special Kindergarden	35	60,06		
	Special High School	7	60,86		
	Special School	5	43,90		
	Technical Vocational	8	39,88		
Health concerns	Special Primary	65	63,51	4,581 ₄	,333
	Special Kindergarden	35	61,20		
	Special High School	7	62,00		
	Special School	5	52,00		
	Technical Vocational	8	37,00		
Frankness	Special Primary	65	65,02	10,531 ₄	,032
	Special Kindergarden	35	61,47		
	Special High School	7	29,93		
	Special School	5	30,80		
	Technical Vocational	8	64,88		

Extraversion	Special Primary	65	59,95	1,812 ₄	,770
	Special Kindergarden	35	59,93		
	Special High School	7	74,93		
	Special School	5	49,40		
	Technical Vocational	8	61,75		
Emotionality	Special Primary	65	60,24	2,321 ₄	,677
	Special Kindergarden	35	56,47		
	Special High School	7	77,57		
	Special School	5	64,80		
	Technical Vocational	8	62,63		

Статистическата процедура, реализирана с теста на Крускал-Уолис дава доказателства за наличие на разлика между средните стойности при една двойка групи ($\chi^2 | 4 | = 9,815$; $p = 0,044$) относно удовлетвореността от живота според училището, в което работят учителите.

Двойните тестове на Дън (Dunn's pairwise tests) са приложение за трите двойки групи и се установяват значителни разлики ($p = 0,036$) между учители, работещи в специално училище ($MR = 38,40$) и тези, които работят в специална гимназия ($MR = 74,86$). Учителите от Специалната гимназия са по-доволни от живота, весели и оптимистични от тези, които работят в Специално училище.

Установени са значителни разлики ($p = 0,027$) между учители, работещи в Специално училище ($MR = 38,40$) и учители, работещи в Техническото професионално училище ($MR = 75,75$). Учителите от Техническото професионално

училище са по-доволни от живота, весели и оптимистични от тези, които работят в Специално училище.

Освен това бяха открити значителни разлики ($p = 0,043$) между учители, работещи в Специална детска градина ($MR = 52,21$) и учители, работещи в Техническото професионално училище ($MR = 75,75$). Учителите от техническото професионално обучение са по-доволни от живота, весели и оптимистични от тези, които работят в специалната детска градина.

Тестът на Крускал-Уолис предоставя доказателства и за разликата между средните стойности от най-малко една двойка групи ($2 | 4 | = 10,531$; $p = 0,032$) за откритостта според училището, в което работят учителите.

Двойните тестове на Дън са приложение за трите двойки групи и се установяват значителни разлики ($p = 0,027$) между учители, работещи в Специална гимназия ($MR = 29,93$), и тези, които работят в специална детска градина ($MR = 61,47$). Учителите, работещи в специалната детска градина, са по-резервирани, нетрадиционни и откровени от тези, които работят в Специалната гимназия

Установени са значителни разлики ($p = 0,05$) между учителите, работещи в Специална гимназия ($MR = 29,93$) и учителите, работещи в Техническото професионално училище ($MR=64,88$). Учителите, работещи в Техническото професионално училище, са по-резервирани, нетрадиционни и откровени от тези, които работят в Специална гимназия.

Освен това се установяват и значителни разлики ($p = 0,01$) между учителите, работещи в Специална гимназия ($MR = 29,93$) и учителите, работещи в Специално начално училище ($MR = 65,02$). Учителите от специалния начален курс са по-

резервирани, нетрадиционни и откровени от тези, които работят в специалната гимназия.

Освен това има статистически значителни разлики ($p = 0,032$) между учителите, работещи в Специално училище (MR = 30,80) и учителите, работещи в Специално начално училище (MR = 65,02). Учителите, работещи в Специално начално училище, са по-резервирани, нетрадиционни и откровени от тези, които работят в Специално училище.

ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

В настоящото изследване се доказва, че повечето изследвани лица - гръцки учители са с психотизъм, който е в границите на статистическата нормативност. Има и малка част, при които той е с високо ниво на изразеност. За хората с висок психотизъм е типична ирационалността в мисленето. Те не зачитат разумните аргументи и имат неприемливо, за околните, изразяване на своите емоции (Паспаланова, 1999). Освен това повечето от изследваните лица - учители демонстрират амбициозност и нормално ниво на невротизъм, както и стремеж към социална желателност.

В този контекст, според YOLOV et al., (1987) се приема, че екстраверсията-интроверсия, невротизмът и психотизмът са трите основни измерения на личността въобще. Те обясняват различните и разнообразни форми на поведение и психични процеси като учене, памет и т.н. Тези измерения са част от общата психическа регулация на цялостното човешко поведение и са основа за индивидуалния стил на хората в това число и на учителите.

В настоящото дисертационно изследване се доказва, че не всички учители са оптимистично настроени. Също така една

малка част от тях са зависими мот присъствието на околните и са несигурни. Повечето учители са с нормално или високо ниво на социална отговорност, те са помагачи, щедри и приятелски настроени към другите. Те притежават нормална или висока степен на ориентация към постижения.

Една част от изследваните учители са спокойни, уравновесени, самоконтролиращи се, а друга част са възбудими и чувствителни към външни стимули. Също така повечето са с нормално ниво агресивност, спонтанност и реактивност в поведението, но малка част от тях са агресивни на много високо ниво.

Една част изследваните учители са невъздържани, неспокойни и притеснителни, някои от тях са напрегнати, натоварени, също често стресирани или изгорени. Само малка част от тях са без психосоматични проблеми, телесни проблеми и се оплакват много малко. Има и такива, които изпитват страх да не се разболеят и се страхуват за собственото си здраве.

Както се доказва, повечето учители са ориентирани към поведенческите и социални норми, те следват социалните правила, интересуват се и желаят да направят добро впечатление на околните. Също така повечето от изследваните лица са емоционални в норма, но една част, от тях, са емоционално нестабилни, чувствителни, тревожни, разтревожени, с много физически проблеми и симптоми.

В настоящото изследване са повдигнати четири хипотези, една от които е потвърдена.

Първата хипотеза - че има положителна връзка между екстраверсията и социалната ориентация не се потвърждава.

Втората хипотеза - че има значителни разлики в невротизма по пол не се потвърждава.

Третата хипотеза - че има положителна връзка между социалната желателност и психотизма при учителите не се потвърждава.

Четвъртата хипотеза - че има различия в удовлетвореността от живота според училището, в което работят учителите, се потвърждава. Съществуват доказателства за разликата между средните стойности на поне една двойка групи в удовлетвореността от живота според училището, в което работят учителите.

Двойните сравнителни процедури са приложение за три двойки групи, установени са значителни разлики между учители, работещи в различни видове училища. Според резултатите учителите от Специалната гимназия са по-доволни от живота, в сравнение с тези, които работят в Специално училище. Учителите от Техническото професионално училище са по-доволни от живота, по-оптимистични от тези, които работят в Специално училище. А учителите от Техническото професионално училище са по-доволни от живота и по-оптимистични от тези, които работят в Специалната детска градина.

Заклучение

Следователно, въз основа на констатациите от изследването могат да се направят следните основни изводи:

- Първата хипотеза е отхвърлена - че има положителна връзка между екстраверсия и социална ориентация.
- Втората хипотеза е отхвърлена - че има значителни разлики в невротизма между мъжете и жените, отхвърлена е.

- Третата хипотеза е отхвърлена - че има положителна връзка между социалната желателност и психотизма при анкетираните учители.

- Потвърдена е четвъртата хипотеза - че има различия в удовлетвореността от живота според училището, в което работят учителите.

- Резултатите от полученото изследване потвърждават резултатите от по-ранното изследване на Мутафова за качествата на учителя (2014).

- Анализът предостави доказателства за разлика между средните групи от най-малко една двойка групи в удовлетвореността от живота според училището, в което работят учителите.

- Съществуват значителни различия между половете и възрастта в личностните характеристики на изследваните гръцки учители;

- Съществуват значителни различия в характеристиките на личността според опита на учителите и според училището, в което работят учителите;

- Една част от анкетираните гръцки учители са агресивни, често са стресирани или изгорени. Също така само малка част от анкетираните учители са без психосоматични проблеми;

- Има връзка между личностните характеристики на изследваните гръцки учители;

- Очевидно е, че изследванията в тази област трябва да продължат.

ПРИНОСИ

- Проведено е изследване, насочено към образователната практика на Република Гърция.
- Проведено е изследването на личностните характеристики на учителите.
- Адаптирани са личностни въпросници за гръцки условия.

Публикации по темата на дисертацията

1. Мутафова, М. & Vizrou, P. (2017). Характеристики на съвременния учител. Годишник по психология, 8/1. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски” с.39-44.
2. Бизпу, П. (2018). Съвременните учителски теории и възгледи. Годишник по психология, 9/1. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски” с.96.
3. Бизпу, П (2018). Възгледи и качества на съвременния учител. „Докторанти в науката“. Сборник Университетско издание“Неофит Рилски” Благоевград, с. 295-301.